

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 9, Sayı: 17, Mart 2022, s. 33-73, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 9, Issue 17, March 2022, pp. 33-73

Araştırma Makalesi/ Research Article

HARPUT VE CİVARINDA BULUNAN ÇEŞMELER

Fountains In and Around Harput

Sedat BİÇER*

Mehmet AYDOĞDU**

Haluk ÇAKIR***

Ergin ELBİR****

Eyyüp KILINÇARSLAN*****

Geliş/Received: 31.01.2022

Kabul/Accepted: 14.03.2022

Öz

Bu makalenin konusunu, Elazığ İli, Merkez Harput Mahallesi ve çevresinde tespit edilen, Osmanlı Dönemi'nden kalma çeşmeler oluşturmaktadır. Makalede söz konusu alanda bulunan bu yapıların tipolojileri ve tarihlendirmeleri üzerine değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Kaynaklarda daha önce, Harput ve civarında 55 tane çeşmenin olduğu belirtilmiştir. Ancak tarafımızdan yapılan araştırmalar sonucunda, günümüze kadar korunarak gelmiş 20 adet çeşmenin varlığı tespit edilmiştir. Hayır ve dua amaçlı yapılan bu yapılar, şehir içinde 8, yol güzergâhları üzerinde 8, mezarlıklar içinde 2, köy içlerinde 2 adet şeklinde dağılım göstermiştir. Bu çeşmelerden 9 tanesi tescillenmiş olup 11 tanesi ise hala tescillenmeyi beklemektedir. Genel olarak dikdörtgen plan şeması üzerine oturtulmuş olan bu eserler, eyvanlı tipte inşa edilmiştir. Yapılarda yoğunlukla civardan temin edilen, açık yeşil renkli ve Fethahmet taşı olarak bilinen malzeme kullanılmıştır. Çeşmelerden bir kısmı özgün dokusunu korurken bir kısmı ise sonradan yapılan onarım ve restorasyon çalışmaları ile birlikte özgün dokusunu kaybetmiştir. Benzer mimari karakterde olan bu çeşmeler, Harput Mahallesi'nde bulunan geleneksel konut mimarisi ile uyum göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Harput, Elazığ, çeşme, eyvan, lüle, kemer.

* Elazığ Arkeoloji Müzesi, arkeolog2323@hotmail.com, ORCID 0000-0001-2345-6789.

** Elazığ İl Kültür Turizm Müdürlüğü, mirmehmetaydogdu@gmail.com, ORCID 0000-0003-3078-673X.

*** Elazığ Belediyesi, Kudeb Birimi, haluk.7007@gmail.com, ORCID 0000-0002-8911-0729.

**** Elazığ Belediyesi, Kudeb Birimi, ergin_el1@hotmail.com, ORCID 0000-0001-8146-6192.

***** Elazığ Belediyesi, Kudeb Birimi, eyupklnc.2323@gmail.com, ORCID 0000-0002-8743-8421.

Abstract

The subject of this article is the Ottoman fountains which are situated in and around the neighborhood of Harput in Elazığ province. It is determined to carry out an evaluation on typologies and dates of these fine works which are located in the mentioned areas. In some sources, it is indicated that there were 55 fountains in and around Harput. However, 20 fountains which have been survived until today were found out after our researches. These fountains were usually built with a charitable purpose and 8 of them are located in the city center, 8 of them are located at the roadsides, 2 of them are located in the villages and 2 of them are located in the graveyards. 9 of the fountains were officially registered and 11 of them are still waiting to be registered. They were generally constructed with a rectangular plan and iwan form. A light green material which can be provided in the vicinity and known as Fethahmet taşı was mostly used to build these fountains. Some of the fountains still preserve their originality while the others have lost it because of repairing and restoration works. These fountains having several styles of architecture in common are in compliance with traditional domestic architecture in the neighborhood of Harput.

Keywords: Harput, Elazığ, fountain, iwan, spout, arch

Giriş

Buzul çağıının sona ermesiyle iklim şartlarında görülen düzelmeler sonucunda avcı-toplayıcı topluluklar halinde yaşayan insanoğlu, tarım yapmaya başlamış ve yerleşik hayata geçmiştir. Tarım alanların sulanması zorunluluğu insanları su kaynaklarına yakın yerlerde yerleşim kurmaya itmiştir. İlk etapta kaynaktan alınan su, daha sonra kanal, kemer, oluk, künk ve boru gibi elemanlar ile yerleşim yerine getirilmeye başlanmıştır. Suyu ekonomik kullanma adına depolama ve dağıtma amaçlı sarnıç, kuyu, su deposu, sebil ve çeşme gibi mimari elemanlar tesis edilmiştir.

Çeşme sözcüğünün Farsçada “göz” anlamındaki “çeşm”den geldiği kabul edilmektedir (Eyice, 1993: 277; Arseven, 1943:388-389). Sözlüklerde kısaca, “göz gibi olan delik ve bu delikten akan su,” şeklinde açıklanan yapı için Arapçada, XII.-XV. yüzyıllarda “sıkaye”, “ayn” yahut “meska” terimleri kullanılmıştır (Önge, 1981: 215). Türk gelenek ve göreneklerinde, bir yerden bir yere su götürmek, ihtiyacı olana bir tas su vermek amacıyla yol kenarlarına çeşme, sebil yaptırmak, toplumda büyük bir hayır olarak kabul edilmiştir (Tali, 2009; 47; Çeçen, 1984:6). Bu yapılar, meydan çeşmeleri, köşe başı çeşmeleri, sokak çeşmeleri, sebilleri çeşmeler ve abidevi çeşmeler şeklinde gruplandırılmıştır (Tanışık, 1943: 5; Koçyiğit, 2019: 341).

Türk tarihinde en erken tarihli çeşmelerin yapıldığı dönem hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi kaynaklara göre Anadolu’da ilk çeşme ve havuz örnekleri Antik Yunan Dönemi’ne ait olup Bergama ve Efes

kentlerinde görülmektedir (Önge, 1997: 3). Kimi kaynaklara göre ise ilk çeşme yapımının MÖ II. binlerde Hititler Dönemine kadar geriye gittiği yönündedir. Günümüze kadar korunarak gelen en erken çeşme örnekleri ise Urartular döneminde inşa edilmiştir. Söz konusu bu eserler, Çavuştepe'de (Van) Kale içinde yer almakta olup MÖ IX-VII. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir (Denktaş, 2002, 1300: Sinemoğlu, 1985: 89). Mardin'de Artuklular döneminde Necmeddin İlgazi tarafından 1109-1122 tarihleri arasında bir külliye içerisine yaptırılan çeşme, Türk tarihinin en erken çeşme örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Eyice, 1993:278). 13. yüzyılda, Anadolu Selçuklu dönemine tarihlenen 13 adet çeşme günümüze kadar gelmiştir. Ağızkara Han (1204), Tokat Pazar ilçesindeki Hatun Han (1239), Mazgirt Elti Hatun (1252), Kayseri Sahabiye Medresesi (1266), Sivas Gök Medrese (1271), Afyon/Çay Medrese (1278) (Demir, 2019: 32, Önge, 1997: 12-16) ve 1258 yılında, Konya/Sahip Ata Külliye çeşmeleri (Aslanapa, 1989: 304) bu dönemin önemli örnekleridir.

Osmanlılar Dönemi'ne ait bilinen ilk çeşmeler, Fatih Sultan Mehmed'in 1452 yılında Rumelihisarı'nı yaptırırken inşa ettirdiği örneklerdir. Kitabesi mevcut olan en erken Osmanlı çeşmesi ise 1495 yılında yapılan Davutpaşa Çeşmesi'dir (Pilehvarian, 2002:397). XV. yüzyıla kadar çeşmeler ihtiyaçlar doğrultusunda yapılmış olup estetik kaygı ikinci planda yer almıştır. XVI. yüzyılla birlikte suluklar, sıra abdest muslukları, namazgâhlı çeşmeler, meydan ve iskele başı çeşmeleri gibi yeni yapı türlerine başlanmış ve yapılar rozet, gülce, selvi ağacı, lale gibi motifler ile süslenmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlılarda sosyal ve ekonomik olaylar mimaride etkisini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde depolu meydan çeşmelerinin yapıldığı görülmektedir. Sivil mimari ve çeşme inşa sayısında büyük bir artış olmuştur (Koçyiğit, 2018: 82).

XVIII. yüzyılda çeşme mimarisinde büyük değişimler görülmeye başlanmış, bu eserler su ihtiyacını karşılayan fonksiyonel yapılar olmaktan çıkmış ve meydanları süsleyen mimari unsurlara dönüşmüştür (Koçyiğit, 2018: 82). Bu yüzyılda, İstanbul'da dönemin ruhuna uygun olarak değişen, şehre batılı kent havası veren, büyük boyutlu, taş malzemeli, dört cepheli çeşmeler inşa edilmiştir (İgüs, 2014:681). Lale devrinin sonlarına doğru sultanlar tarafından yapılan meydan çeşmeleri ve sebiller, daha gösterişli ve şatafatlı; umumi alanlarda kullanılanlar ile türbe ve cami duvarlarındaki çeşmeler ise daha sade yapılmıştır (Kuban, 1954: 105).

1. Harput Coğrafi Konumu ve Tarihçesi

Yukarı Fırat bölümünde yer alan Harput, Elazığ ilinin 5 km kadar kuzeyinde, 38°43' kuzey enlemi ile 39°15' doğu meridyeninin kesiştiği yerde bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yaklaşık 1250 m yükseklikte Elazığ

Ovası'na hâkim bir düzlük üzerinde kurulmuştur (Akkan, 1972: 178). Kuzeydoğudan Murat Nehri vadisi, güneyden Güneydoğu Torosların uzantıları, güneybatıdan Fırat Nehri uzantısı, batıdan Bulutlu, Hasan ve Piran dağları ile sınırlandırılmıştır. Kentin doğal bir geçiş alanı üzerinde yer alması, ulaşımın yoğun olmasını sağlamış, kenti bir kavşak noktası haline getirmiştir (Hayli, 1992: 6).

Şehrin bilinen eski tarihi Hurri-Mitani dönemlerine kadar gitmektedir (Ardıçoğlu, 1997: 8). 2016 yılında, kentin doğusunda yer alan Nevroz Ormanı'nda yapılan ağaçlandırma çalışmalarında iş makinasına tesadüfen bir rölyef takılmıştır. Bu rölyef, Harput tarihini MÖ 2. binli yılların başlarına kadar götürmektedir (Demir, Abay ve Sevin, 2016: XV vd.). MÖ 8. yüzyılda Urartu hâkimiyetine giren kentte (Sevin, 1989: 461) daha sonraki dönemlerde sırası ile İran, Büyük İskender, Roma, Bizans ve Arap egemenliği görülür. 1071 Malazgirt Savaşı ile başlayan Türk akınları sonrasında şehir; XI. ve XVI. yüzyılları arasında, Çubukoğulları, Artuklular, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Dulkadiroğulları, Kadı Burhanettin, Karakoyunlu, Akkoyunlu devletleri tarafından fethedilir. 1507'de Safeviler tarafından alınan şehir, son olarak Çaldıran Savaşı'ndan sonra 1517'de Osmanlı hâkimiyetine girer (Ünal, 1997: 232-233).

2. Harput'un Su Kaynakları

Harput'ta doğal çevre faktörleri göz önünde bulundurulduğunda, yöre nin su kaynakları bakımından yetersiz olduğu görülmektedir. Buradaki çeşmelerin kaynağı, şehrin 4 km kuzeydoğusunda yer alan ve kente göre daha yüksek kotlarda bulunan Kırkuyu deneni mevkiden sağlanmaktadır. (Tonbul-Karadoğan, 1998: 315; Şengün, 2013: 251). Şehrin su ihtiyacının karşılanması için kentte yaşayan ve maddi durumu iyi olan kişiler tarafından çeşitli isimlerle vakıflar kurulmuştur (Çelik, 2015: 445). *Meydan Çeşmesi*, *Zeynep Çeşmesi* ve *Deve Gölü* vakıfları bu amaçla kurulmuştur. Bazı kaynaklarda ise bu vakıf sayısı 4 olarak belirtilmektedir (Tızlak, 1991, 72). Bu kurumlarda çalışan görevliler, çeşme ve suyollarının bakım ve tamir işlerini yürütmekle sorumluydu. 18. yüzyılın ilk yarısında Meydan Çeşmesi'nin Deve Gölü Vakfı mahsulünden giderleri sağlanan, günlük ikişer akçe ücretle çalışan mütevellisi ve suyolcusu vardı (Çakar-Uzun, 2017: 24). Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde şehirdeki çeşmelerin bakım ve onarım işleri için Bağos ve Bedros adlı iki gayrimüslim kardeşin de Harput Kadısı tarafından atandığına dair belge bulunmaktadır (Çakar-Uzun, 2016: 25).

3. Harput ve Çevresinde Bulunan Çeşmeler

Harput İç Kale’de bulunan ve Urartular Dönemi’ne tarihlenen sarnıçlar (Sevin, 2011: 220) Harput’ta su tesislerinin bilinen ilk örneklerini oluşturur. Urartulardan Osmanlılara kadar geçen süreçte su tesisleri hakkında bilgi veren pek fazla kaynağa ulaşılamamıştır. Şehirde çeşmeler ile ilgili bilinen ilk görsel, Alman Seyyah Naumann Edmund tarafından paylaşılan bir fotoğraftır (Aktaş, 2009: 5; Edmund, 1893: 280). 20. yüzyılın başlarında Harput’a gelen gezginlerden Melville Chater ise gördüğü bir çeşmeyi; “*Beyaz tuğladan yapılmış, üzerine sarı-yeşil karışımı "suyu yaratan Allah’a şükürler olsun" yazısı kazınmış, evlerinin günlük gereksinimi suyu taşıyan kadınların arı gibi başında kaynaştığı bir çeşmedir bu*” şeklinde betimlemiştir (Bayrak, 1997: 389; Chater, 1928: 485).

İshak Sunguroğlu, şehir merkezinde 37 tane, şehir dışı ve yol güzergâhlarında 18 tane olmak üzere toplamda 55 çeşmenin varlığından bahsetmektedir (Sunguroğlu, 2013: 395 vd). Osmanlılar için büyük önem arz eden Harput’ta çeşmelerin sayıca çok olması şehrin nüfusu ile doğru orantılıdır. Zira 1518 yılında Harput Osmanlıların egemenliğine girdiğinde şehirde 14, (Aksın, 1999: 119), 1523 tahrir kayıtlarında ise şehrin 18 mahallesi bulunmaktaydı (Ünal, 1989: 198). O dönemlerde günümüzdeki gibi ev içlerinde şebeke sistemi olmadığından, su ihtiyacı mahalle içinde, sokak başlarında ve meydanlarda yapılan bu çeşmelerden karşılanmaktaydı.

3.1. Ağyolu Çeşmesi (Sülüklü Çeşme)

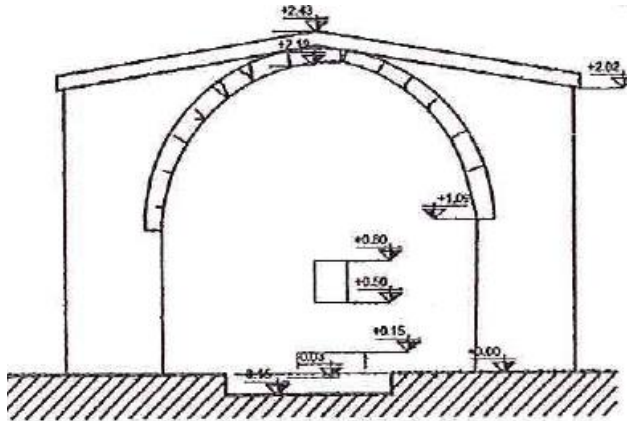
Harput’un yaklaşık 2 km kadar kuzeyinde, Ağyolu Mezarlığı’nın içerisinde yer almaktadır. Suyu akmayan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Osmanlı Dönemi’nde yapılan çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Yapının üzerindeki sıva ve harçlardan onarım gördüğü anlaşılmaktadır (Resim 1, Çizim 1).

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, içten tonozlu ve tek cephelidir. 270x380 ölçülerinde olan yapı, 260 cm yüksekliğe ve 217 cm derinliğe sahiptir. Yuvarlak olan niş (eyvan) kemeri düzgün kesme taşlardan yapılmış olup güneydoğu yönüne bakmaktadır. Tonoz genişliği, 228 cm genişliğinde, 232 cm yüksekliktedir Yapının ön cephesi düzgün kesme taş; diğer cepheleri ise moloz taştan yapılmıştır. Tabandan 30 cm yükseklikte, akmayan bir demir lülesi mevcuttur. Demir boru, çeşmenin orijinal taş oluşu üzerine yerleştirilmiştir. Demir borunun hemen üzerinde 25x30 cm ölçülerinde dikey dikdörtgen formda taşlık nişi bulunmaktadır. Su yalağı yerine

sonradan hamam kurnası konulmuştur¹. Betonarme olan üst örtüsü beşik çatı şeklindedir.

Resim 1: Ağyolu Çeşmesi'nin detay ve genel görünümü

Çizim 1: Ağyolu Çeşmesi'nin cepheden genel görünüşü (F. Azime Aktaş).

3.2. Alaaddin Bey Çeşmesi

Ağa Camii'nin kuzeydoğusunda, Nasreddin Hoca Sokağı üzerinde yer almaktadır. Çeşme halk arasında "Çukur veya Kortik Çeşme" olarak da adlandırılmaktadır (Danık-Balaban, 2004: 125). Suyu akmayan çeşme günü-

¹ Kurna, eski Harput muhtarlarından Fevzi Kahraman tarafından konulmuştur.

müzde kullanılmamaktadır. Kitabesi üzerinde görülen H.988 (M.1580-1581) tarihi, çeşmenin yapım tarihi olarak kabul edilir. Çeşmenin özgün yerinin, Üç Lüleli Çeşmesi'nin hemen yanında² olduğu yönündedir. İmar çalışmaları ile birlikte günümüzdeki yerine taşınmıştır (Resim 2, Çizim 2).

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, içten tonozlu ve tek cephelidir. 154x375 cm ölçülerinde, 290 cm yüksekliğinde ve 105 cm derinliğindedir. Çeşmenin üzerine sonradan yapılan kırma çatı ile birlikte mevcut yükseklik yaklaşık olarak 350 cm olarak ölçülmüştür. Tonozun 250 cm ölçüsündeki sivri kemeri, düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Kemerin yerden yüksekliği 255 cm'dir. Yapının bütün cephelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Sonradan monte edildiği anlaşılan ayna taşı mermerdir. Ayna taşı üzerinde bir adet lülesi bulunmaktadır ancak günümüzde mevcut değildir. Dikdörtgen formlu su yalağı mermerdir. Ayna taşının üst kısmında 30x33 cm ölçülerinde 37 cm derinliğinde kemerli tas nişi, bu nişin üzerinde ise iki adet kitabesi mevcuttur (Resim 3).

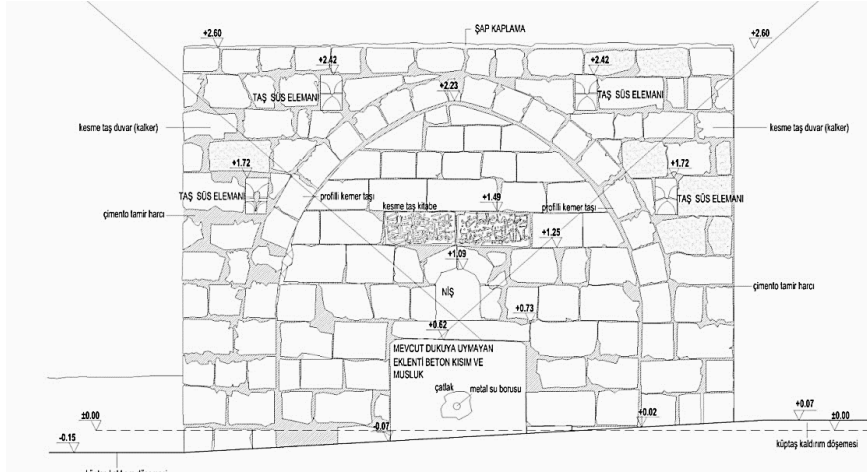

Resim 2: Alaaddin Bey Çeşmesi'nin restorasyon öncesi ve sonrası görünümü

Resim 3: Alaaddin Bey Çeşmesi üzerinde bulunan kitabe ve süsleme

² Söz konusu bilgiler, yapıyı eski yerinde gören Harput esnaflarından Cengiz Şamil Yılmaz tarafından aktarılmıştır.

Çizim 2: Alaaddin Bey Çeşmesi'ni çizimi (Elazığ İl Özel İdaresi)

Kemerin sağında iki adet, solunda da iki adet olmak üzere, duvar içine yerleştirilmiş toplamda 4 adet devşirme olduğu anlaşılan süsleme ögesi (mukarnas elemanı) bulunmaktadır. Bu süsleme öğeleri yüzeyden kabartma şekilde yapılmıştır. Düz damlı olduğu belirtilen yapının üst örtüsü (son yıllarda yapılan restorasyon çalışmalarından sonra) kesme taşlardan kırma çatı şeklinde yapılmıştır.

Batı yönündeki kitabenin okunuşu:

Emera bi imâreti hezihi'l-ayn Emir Alâeddin bin Hacı Hasan fi sene H. 988 (M.1580-1581) şehri Ramazan.

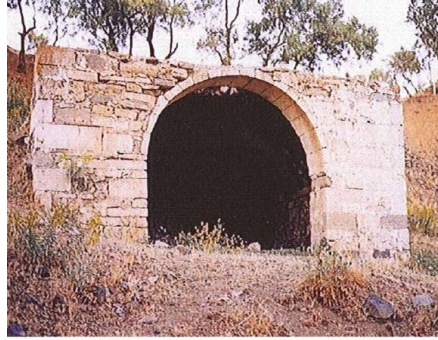
Doğu tarafındaki kitabenin okunuşu:

Yapıldı avn Hak'la ayn-ı selsebil-i âsâ, Ki tâ buş iden andan her fakir bâý velehu ihya (Aktaş, 2009: 78).

3.3. Çahpur Çeşmesi

Harput yerleşkesinin kuzeybatısında yer almaktadır. Meteris Mezarlığı'nın batı ucuna 100 m mesafededir. İshak Sunguroğlu, Çahpur Pınarları olarak adlandırılan bölgede 4 adet çeşmenin varlığından bahsetmektedir. Yazar çalışmasında, çeşmelerin, Şehroz Mahallesi'ni çıktuktan sonra umumi bahçe yollarının altında; 3 tanesinin dere içinde, 1 tanesinin de derenin solunda yer aldığını ifade etmiştir (Sunguroğlu, 2013: 403). Fakat günümüze ancak bir tanesi gelebilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmenin inşaat tarihi bilinmemektedir. Çeşmenin restorasyonu 2018 yılında Elazığ Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiştir (Resim 4, Çizim 3).

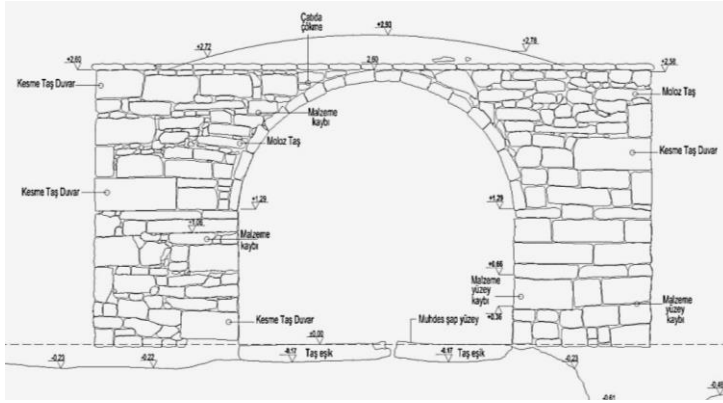
Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, tonoz örtülü ve tek cephelidir. Ön cephesinde sıralı moloz örgü içinde yer yer düzgün kesme taş, diğer cephelerde ise moloz taş örgü kullanılarak inşa edilmiştir. Özgün yapısına uygun olarak restore edilmiştir. 530 x495 cm ölçülerinde, 440 cm derinliğinde olan yapı, kırma çatı ile birlikte 270 cm yüksekliğe sahiptir. Yuvarlak olan tonoz kemeri 265 cm genişliğinde ve 190 cm yüksekliktedir. Çeşmenin tonoz biçiminde olan üst örtüsü 3 adet kemer ile taşıyıcı eleman olarak kullanılmaktadır. Arazinin topografyasından dolayı çeşmenin doğu tarafındaki arka yüzü yamaca yaslanmaktadır. Geçmişte yolculara hizmet eden (Parlak, 1998: 267) ve yılın bazı bölümlerinde akan yapıda suyun çıkışı bir adet lüle ile (demir boru) sağlanmıştır. Bu demir boru özgün lüle yerine sonradan takılmış olmalıdır. Lülenin hemen üst kısmında 50x50 cm ölçülerinde bir adet tas nişi bulunmaktadır. Tas nişinin hemen üstünde ise yine dikdörtgen formlu (50x 40 cm) kitabe yuvası mevcuttur. Ancak kitabesi sökülmüştür. Lülenin dibinde, giriş kotundan daha yüksek kotta yapılmış bir su yalağı bulunmaktadır. Düz damlı olan yapının üst örtüsünün üzeri kırma çatı şeklinde yeni-den yapılmıştır.

Çeşmenin restorasyon öncesi görünümü
(Azime Ferya Aktaş)

Resim 4: Çaphur Çeşmesinin restorasyon öncesi ve sonrası görünümü (Elazığ Belediyesi, KUDEB)

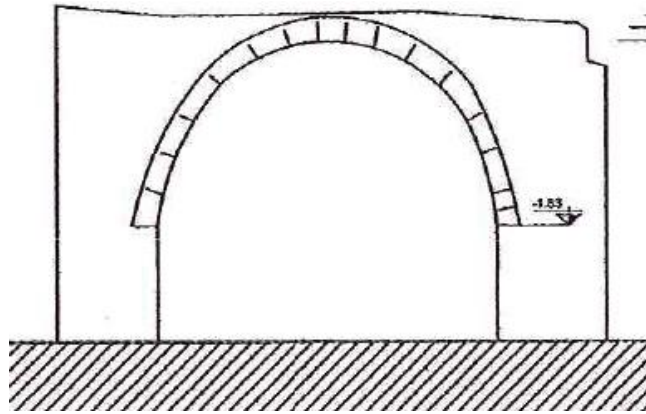
Çizim 3: Çaphur Çeşmesinin çizimi (Elazığ Belediyesi)

3.4. Çapçaklı Çeşmesi

Harput'un yaklaşık 4 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Suyu hastaneye verilen yapı günümüzde kullanılmamaktadır (Aktaş, 2009: 75). Yeni yapılan yol çalışmaları ile çeşme yol kodunun altında kalmıştır. Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmenin inşa tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yapı, günümüz malzemesi çimento içerikli harç ile betonarme olarak onarılmıştır.

Resim 5: Çapçaklı Çeşmesi'nden genel görünüm

Çizim 4: Çapçaklı Çeşmesi'nin cepheden genel görünüşü (F. Azime Aktaş).

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, içten tonozlu ve tek cephelidir. Yapı, 265x390 cm ölçülerine, 2.00 derinliğe ve 210 cm yüksekliğe sahiptir. Yuvarlak kemerli olan tonuz, 240 cm genişliğinde, 180 cm yüksekliğindedir. Kemer, düzgün kesme taşlardan yapılmış olup güney yönüne bakmaktadır. Yapının ön cephesi düzgün kesme; diğer cepheleri ise moloz taştan inşa edilmiştir. Taşlık nişi ve lüle kısmı tamamen kapatılmıştır. Blok taşlardan saçaklı ve düz damlı olarak yenilenmiştir (Resim 5, Çizim 4).

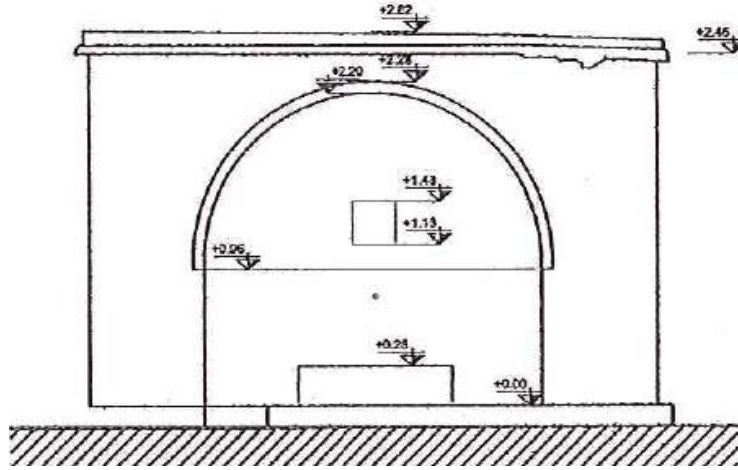
3.5. Deliktaş Çeşmesi

Harput'un yaklaşık 6 km kuzeyinde, eski Pertek yolu güzergâhında, günümüzde ise Deliktaş Mezrası'na giden yol üzerinde yer almaktadır. Suyu akmayan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. İnşa tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yapı, günümüz malzemesi çimento içerikli harç ile betonarme olarak onarılmıştır (Resim 6, Çizim 5).

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, içten tonozlu ve tek cephelidir. 340x403 cm ölçülerinde olan yapı, 277 cm derinliğe ve 255 cm yüksekliğe sahiptir. Yuvarlak olan tonoz kemeri kuzeye bakmakta olup düzgün kesme taşlardan yapılmıştır. Tonoz kemerinin açıklığı 242 cm, yüksekliği 220 cm'dir. Yapının diğer cepheleri sıva altında kaldığı için, inşa tekniği ve kullanılan malzeme hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Tabandan 50 cm yüksekliğinde lüle yuvasının olduğu yerde sıva içerisinde kalmış taş oluk görülmektedir. Muhtemelen bu oluk üzerine sonradan demir lüle yerleştirilmiştir. Suyun akıtıldığı yalak ise sonradan betonarme olarak yapılmıştır. Çeşmenin bitimine, taşın suyun aktarıldığı ikinci bir yalak daha eklenmiştir. Lülenin hemen üzerinde 30x32 cm ölçülerinde taş nişi bulunmaktadır. Yapının tonozlu olan üst örtüsü, dıştan sonradan düz damlı ve betonarme olarak yenilenmiştir.

Resim 6: Deliktaş Çeşmesi'nin genel ve detay görünümü

Çizim 5: Deliktaş Çeşmesi'nin cepheden genel görünüşü (F. Azime Aktaş).

3.6. Danişmend Çeşmesi

Harpur'un yaklaşık 2.5 km kuzeybatısında, bugünkü Danişmend köyü sınırları içerisinde, Eski Pertek yolu üzerinde yer almaktadır. Suyu akmayan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen çeşmenin yapım tarihi bilinmemektedir. Yapı, günümüz malzemesi çimento içerikli harç ile betonarme olarak onarılmıştır (Resim 7).

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli ve tek cephelidir. İçten tonoz örtülü çeşme, 330x270 ölçülerinde, 177 cm derinliğinde, 270 cm yüksekliğindedir. Yuvarlak olan tonoz kemeri, 248 cm genişliğinde, 250 cm yüksekliğindedir. Tonoz kemeri düzgün kesme taşlardan yapılmış olup güneybatı yönüne bakmaktadır. Yapının diğer cepheleri ise moloz taştan inşa edilmiştir. Tabandan 30 cm yükseklikte, suyun çıkışını sağlamak için orijinal lüle yerine demir boru takılmıştır. Borunun hemen dibinde sonradan yapılmış betonarme su yalağı bulunmaktadır. Taşan suların aktarıldığı 42x100 cm ölçülerinde orijinal olan ikinci bir yalak daha bulunmaktadır. Çeşmenin tonoz şeklinde olan üst örtüsü dıştan düz damlı olarak yenilenmiştir.

Resim 7: Danişmend Çeşmesi'nin genel ve detay görünümü

3.7. Erbildi (Haciseli) Çeşmesi

Harput'un yaklaşık 11 km kuzeydoğusunda yer alan Erbildi (Haciseli) köyünün girişinde yer almaktadır. Suyu akmayan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Yapılış tarihi bilinmemektedir. Yapının üzerinde görülen harç ve sıva izlerinden onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, tonoz örtülü ve tek cephelidir. Çeşme, 390x260 cm ölçülere ve 195 cm derinliğe sahiptir. Yuvarlak olan tonoz kemerin genişliği 260 cm olup mevcut yüksekliği ise 240 cm'dir. Ön cephesinde kaba yonu taş, iç cephelerinde moloz taş örgü ve kaba yonu taş kullanılmıştır. Çeşme sonradan yapılan imar çalışmaları sonrasında yol kotu altında kalmıştır. Batı cephesinde, yaklaşık olarak 70x40 cm ölçülerinde temizleme penceresi bulunmaktadır. Yapının içi günümüzde

köylüler tarafından çöp ile doldurulduğundan çeşmenin özgün zemini hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Üst örtüsü içten beşik tonozlu olup dıştan düz damlıdır (Resim 8).

Resim 8: Erbilidi (Hacıseli) Çeşmesi'nin genel ve detay görünümü

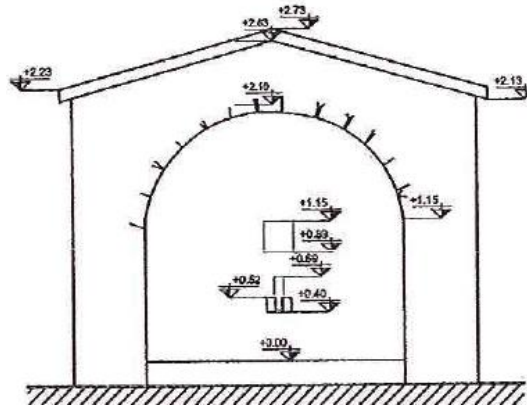
3.8. İsmail Pınarı

Harput'un kuzeydoğusunda, Buzluk Mağarası-Alayaprak yol ayrımı üzerinde yer almaktadır. Suyu akmayan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Yapı, günümüz malzemesi çimento içerikli harç ile betonarme olarak onarılmıştır (Resim 9, Çizim 6).

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, tonoz örtülü ve tek cephelidir. Yapı, 323x267 ölçülerine, 220 cm derinliğe, 280 cm yüksekliğe sahiptir. Yuvarlak olan tonoz kemeri, düzgün kesme taşlardan yapılmış olup güney yönüne bakmaktadır. Tonoz kemer genişliği 200 cm, yüksekliği ise 215 cm'dir. Yapının ön cephesi, moloz örgü içinde yer yer düzgün kesme; diğer cepheleri ise moloz taştan yapılmıştır. Suyun çıkışı, tabanından yaklaşık olarak 40 cm yükseklikte, özgün olan ve taştan yapılan su oluğu ile sağlanmaktadır. Oluğun hemen üzerinde 28x25 cm ölçülerinde bardaklık yer almaktadır. Arşiv fotoğraflarından yapının bir adet yalağı olduğu görülmektedir. Ancak zeminde sonradan yapılan beton dolgu ile yalak zemin altında bırakılmıştır. Yapının üst örtüsü, beşik tonoz dıştan betonarme beşik çatı ile örtülüdür.

Resim 9: İsmail Çeşmesi'nin restorasyon sonrası ve öncesi görünümü

Çizim 6: İsmail Çeşmesi'nin cepheden genel görünüşü (F. Azime Aktaş).

3.9. Karaca Çeşmesi

Harput'un yaklaşık 5 km kuzeyinde, eski Pertek yolu üzerinde, Karaca mevkiinde yer almaktadır. Suyu akmakta olan çeşme günümüzde kullanılmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Yapı üzerinde görülen sıva izlerinden yapının onarım gördüğü anlaşılmaktadır (Resim 10).

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, tonoz örtülü ve tek cephelidir. 405x305 cm ölçülerinde, 248 cm derinliğinde, 245 cm yüksekliğindedir. Söz konusu yükseklik ön cephe için geçerlidir. Arka ve yan cepheler ise çeşmenin yamaç eteğinde yapılmasından dolayı toprak içine gömülü şekilde yapılmıştır. 248 cm genişliğinde, 222 cm yüksekliğinde olan tonoz kemeri, yuvarlak formada olup tamamen betonarme olarak yenilenmiştir.

Kemer ayakları ise yassı formlu moloz taş kullanılarak inşa edilmiştir. Yan ve arka cephede kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır. Yapının iç kısmında 30 cm yüksekliğinde su yalağı ile aynı seviyede bir testi sekisi bulunmaktadır. Suyun çıkışı demir boru ile sağlanmakta olup özgün olan taş oluğun üzerine monte edilmiştir. Lülenin üzerinde dikdörtgen planlı bir temizleme penceresi bulunmaktadır. Bu pencereden bakıldığında, suyun taştan yapılmış bir kanal vasıtasıyla getirildiği görülmektedir. 38x42 cm ölçülerinde olan tas nişi ise kuzey yan cephe içerisine yerleştirilmiştir. Betonarme olan üst örtüsü beşik tonozludur.

Resim 10: Karaca Çeşmesi'nin genel ve detay görünümü

3.10. Kırk Kuyu Çeşmesi

Harput'un yaklaşık 3 km kuzeydoğusunda, Buzluk Mağarası'na giden yol üzerinde yer almaktadır. Günümüzde suyu akmakta olan çeşme kullanılmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Daha önce eyvanlı tipte olan çeşme, onarım çalışmaları sonrası özgün yapısı tamamen yok edilmiş; sade bir yapı haline dönüştürülmüştür (Resim 11).

Mevcut olan yapı günümüzde dikdörtgen planlı olup 340x365 cm ölçülerinde, 300 cm derinliğinde, 220 cm yüksekliğindedir. Beden duvarlarının alt tarafında özgün taşlar korunarak üzeri sıva ile kapatılmıştır. Duvarların üst tarafları ise tuğla ve beton kullanılarak yeniden yükseltilmiştir. Yapının ön cephesi güney yönüne bakmaktadır. Kuzey iç cephede, sıvanın

döküldüğü bölümden çeşmeye ait özgün taşların bir bölümü görülmektedir. Yapının taban seviyesinden yaklaşık olarak 15 cm yükseklikte suyun çıkışını sağlayan demir bir borusu bulunmaktadır. Su yalağının taşları orijinal olup siva ile taşların üzerleri kapatılmıştır. Yapının doğu iç duvarı önüne beton- dan oturma sekisi eklenmiştir. Orijinalinde tonoz ile örtülü olan yapı, günümüze düz dam şeklinde yenilenmiştir.

Resim 11: Kırkkuyu Çeşmesi'nin onarım öncesi ve sonrası görünümü

3.11. Kuru (Halkevi) Çeşme

Ahmet Kabaklı Bulvarı üzerinde, Kurşunlu Camii'nin karşısında bulunan Jandarma karakolunun batı bahçe duvarına bitişik inşa edilmiştir. Suyu akmakta olan çeşme günümüzde kullanılmaktadır. Halk arasında “Halkevi Çeşmesi” olarak da bilinmektedir³ (Danık-Balaban, 2004: 124). Ayrıca günümüzde halk arasında çeşmeye Şehit Jandarma Teğmen Nadir Ozan ismi de verilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Çeşme son dönemlerde onarım görmüştür⁴ (Resim 12, Çizim 7).

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, içten tonozlu ve tek cephelidir. Yapı, 410x108 cm ölçülerinde, 180 cm derinliğinde, 240 cm yüksekliğindedir. Bu yükseklik, üst örtüden yol seviyesine kadar olan yüksekliktir. Zira yol seviyesi ile çeşme zemini arasında 35 cm'lik bir kot farkı bulunmakta olup yapıya iki basamaklı bir merdivenli inilmektedir. Sivri olan tonoz kemerinin açıklığı, 228 cm genişliğe, 110 cm yüksekliğe sahiptir. Kemerin iç kısmında yapının özgün taşları görülebilmektedir. Dış cepheler ise restorasyon çalışmaları sonrası kaplama taşlar ile kapatılmıştır.

³ Bugünkü Jandarma karakolunun olduğu yerde, daha önceki dönemlerde Halkevi binası bulunmaktaydı. Bu nedenle Halkevi Çeşmesi adını almıştır.

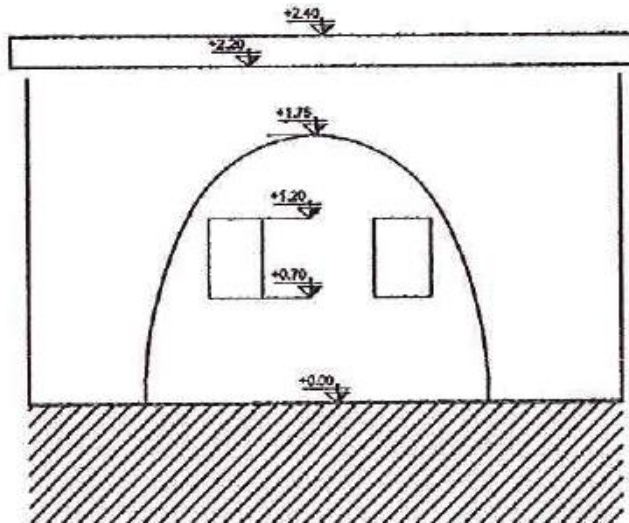
⁴ Kimi kaynaklara göre 2004 yılında karakol tarafında onarıldığı bildirilmektedir. Bkz. Aktaş, 2009: 95.

Arşiv fotoğraflarına bakıldığında yapının düzgün kesme taşlardan inşa edildiği görülmektedir. Ayna taşı üzerinde, orijinal lüle yerine musluk takılmıştır. Musluğun üst kısmında ise üç dilimli, kemerli, 35x47 cm ölçülerinde, 30 cm derinliğinde iki adet tas nişi yapılmıştır. Bir adet su yalağı ve bu yalağın her iki tarafına da oturmak için küçük ebatlarda yapılmış birer adet oturma sekisi mevcuttur.

Çeşmenin saçağı, restorasyon çalışmalarından sonra kaldırılmıştır (Aktaş, 2009: 95). Yapının üst örtüsü içten beşik tonozlu olup dıştan ise düz damlıdır.

Resim 12: Kuru (Halkevi) Çeşmesi'nin restorasyon öncesi ve sonrası görünümü

Çizim 7: Kuru (Halkevi) Çeşmesi'nin cepheden görünüşü (F. Azime Aktaş).

3.12. Meydan Çeşmesi

Sara Hatun Meydanı'nın kuzeybatısında, Meydan Camisi'nin de doğusunda yer almaktadır. Suyu akmakta olan yapı günümüzde de kullanılmaktadır. Kitabesine göre yapı, H.1296 (M. 1878-79) yıllarında inşa edilmiştir (Görkem, 1992: 177). Yapının üzerindeki sıva ve harç izleri, yakın zamanda onarım geçirdiğini göstermektedir (Resim 13).

Üçgene yakın planlı ve eyvanlı biçimli olan çeşme çok cepheli olarak inşa edilmiştir. Çeşmenin görünen özgün kısımlarında kaba yonu ve moloz taş malzeme tekniği kullanılırken sonradan restore edilen kısımlarda düzgün kesme taş kullanılmıştır. Yuvarlak olan tonoz kemeri, çeşmenin batı (ön) cephesinde bulunmaktadır. En uzun olan batı cephesi 750 cm, kuzey ve doğu cepheleri ise 590 cm ölçülerindedir. Tonoz kemer açıklığı 464 cm, yüksekliği ise 350 cm ölçülerindedir. Yapı yolun alt kotunda kaldığından çeşmeye üç adet basamakla inilmektedir (Çizim 8).

Doğu duvarına bitişik yapılmış 510 cm uzunluğunda, 96 cm genişliğinde kesme taştan bir seki vardır. Arşiv fotoğraflarından görünmeyen bu seki sonradan ilave edilmiştir. Seki üzerindeki duvarda iki adet sağır kemer yer almaktadır. Söz konusu kemerler arasına bir kitabe yerleştirilmiştir (Resim 14). Ayna taşı kuzey duvarı üzerinde sağır bir kemer içine yerleştirilmiştir. Ayna taşı üzerinde, özgün lüle yerine sonradan monte edilmiş musluk bulunmaktadır. Lülenin hemen üzerinde yuvarlak formlu bir tas nişi yapılmıştır. Bardaklık nişinin hemen üzerinde bir kitabe yuvasından bahsedilmektedir (Sunguroğlu, 2013: 371). Ancak söz konusu kitabe günümüzde mevcut değildir. Doğu duvarı üzerinde içten kemerli, dıştan dikdörtgen formlu bir pencere bulunmaktadır. Arşiv fotoğraflarında, düz damlı olduğu görülen çeşmenin üst örtüsü restorasyon çalışmaları sonrası kesme taşlardan kırma çatı şeklinde yapılmıştır. Yapı meydan üzerinde yer aldığından yoğun kullanıma maruz kalmıştır. Muhtemelen çeşmede sıcak yaz günlerinde çeşme başı sohbetleri düzenlenmiştir.

Doğu duvarı üzerinde bulunan kitabe:

Yüzbaşı Hacı Ahmed abdest için itdi binâ
Böyle musluk selsebil âsâ kabul itsun Hûdâ
Lûleler güya cevahir baş olur târihine
Gel de bu hayrâta bâk bâniye her dem kıl du'â (Aktaş, 2009: 101)

Kuzey duvarı üzerinde bulunan kitabe⁵:

Sâhibbü-l hayrât vel hasenât

⁵ Kuzey cephede tas nişi üzerinde yer alan kitabe günümüzde yerinde bulunmamaktadır.

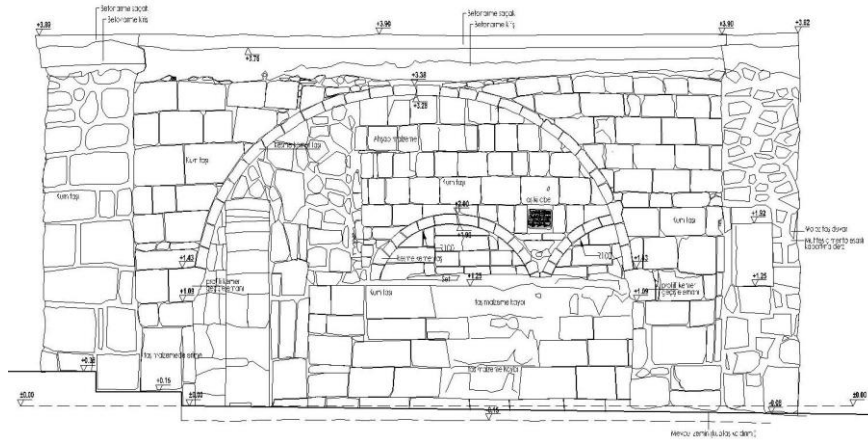
Debbağ yüzbaşı el-Hac Ahmet Ağa
Sene 1926 (Görkem, 1992: 178).

Resim 13: Meydan Çeşmesi'nden genel görünüm

Resim 14: Meydan Çeşmesi'nin sağır kemerleri ve doğu ucunda bulunan kitabe

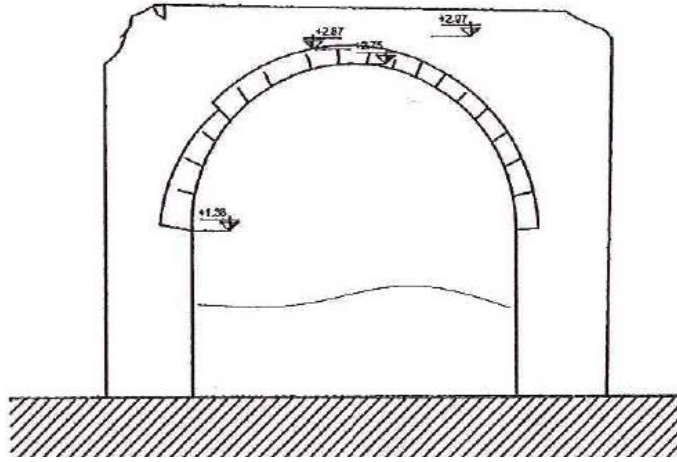
Çizim 8: Meydan Çeşmesi'nin çizimi (Elazığ İl Özel İdaresi)

3.13. Orta Pınar (Seferberlik) Çeşmesi

Harput'un kuzeyinde, Buzluk Mağarası'ndan Fethi Ahmet Baba'ya ayrılan yolun 500 m kadar doğusunda yer almaktadır. Suyu akmayan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. İç cephede bazı bölümlerin beton harç ile sıvanıldığı görülmektedir. Oldukça bakımsız kalan çeşme günümüzde harap durumdadır (Resim 15, Çizim 9).

Resim 15: Orta Pınar Çeşmesi'nin genel ve detay görünümü

Çizim 9: Ortapınar Çeşmesi'nin cepheden görünüşü (F. Azime Aktaş)

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, içten tonozlu ve tek cephelidir. Çeşme, 424x367 cm ölçülerine, 300 cm derinliğe ve yaklaşık olarak 270 cm yüksekliğe sahiptir. Çeşmenin derinliği fazla olduğundan taşıyıcı eleman olarak 3 adet kemer kullanılmıştır. Tonoz kemeri, düzgün kesme taşlardan yapılmış olup güneye bakmaktadır. Tonozun yuvarlak olan kemer genişliği 272 cm, yüksekliği ise 230 cm'dir. Yapının ön cephesi düzgün kesme; diğer cepheleri ise moloz taştan yapılmıştır. Yapının iç kısmında defineciler tarafından kaçak kazı yapıldığı görülmüştür. Bu kazılar sırasında, çeşmenin su yalağı ve tas nişinin olduğu kısım tahribata uğramıştır. Özgün taştan olan su yalağı ise yerinde durmaktadır. Dıştan düz damlı olan üst örtüsü toprak dolgu ile kaplıdır.

3.14. Sara Hatun Çeşmesi

Sara Hatun Cami avlusunun doğu ucunda yer almaktadır. Avlunun alt kotunda kaldığından yapıya caminin bahçesinden merdivenle inilerek geçiş sağlanmaktadır. Suyu akmayan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Cami, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun tarafından yaptırıldığından çeşme de, 15. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Memişoğlu, 1977: 18; Sunguroğlu, 2013:314). Birçok kez onarım gören çeşme, son olarak 2007 yılında yenilenmiştir (Aktaş, 2009; 111), (Resim 16).

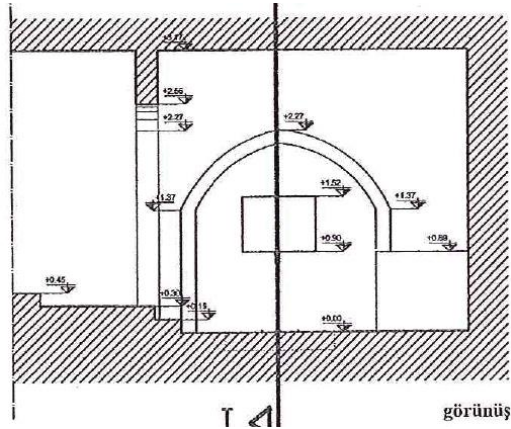
Çeşme, cami avlusunun altında kalan bir destek duvarının güney yüzüne yerleştirilmiştir. Yapının ön cephesine bitişik yapılmış yuvarlak formu, 240 cm genişliğinde 220 cm yüksekliğinde ve 25 cm derinliğinde sağır bir kemer bulunmaktadır. Kemer ve kemer içindeki taşlar düzgün kesme taş, geri kalan bölümlerinde ise moloz taşla örülmüştür. Kitabe yeri mevcut olup kitabenin

kendisi yoktur. Yapının ayna taşı yekpare olup üzerinde üç lüle yuvası, bu lüle yuvalarının üst kısmında ise sıcak su için yapılmış ayrı bir lüle daha bulunmaktadır. Orijinal olmayan lülelerin yerine sonradan demir boru monte edilmiştir. Söz konusu lülelerin üzerinde dikdörtgen (62x83 cm) formda bir bardaklık yapılmıştır. Yine dikdörtgen formlu su yalağı mevcuttur. Çeşmenin güneydoğusunda 70 cm yüksekliğinde testi seti bulunmaktadır. Yapının üst örtüsü ise kesme taş kullanılarak, bir yöne eğim verilerek (tek eğimli) yapılmış olup üzeri sac çatı ile kapatılmıştır (Çizim 10).

2007 yılı restorasyon öncesi görünümü
A. Ferya Aktaş

Resim16: Sara Hatun Çeşmesinin restorasyon öncesi ve sonrası görünümü

Çizim 10: Sara Hatun Çeşmesi'nin cepheden görünüşü (F. Azime Aktaş).

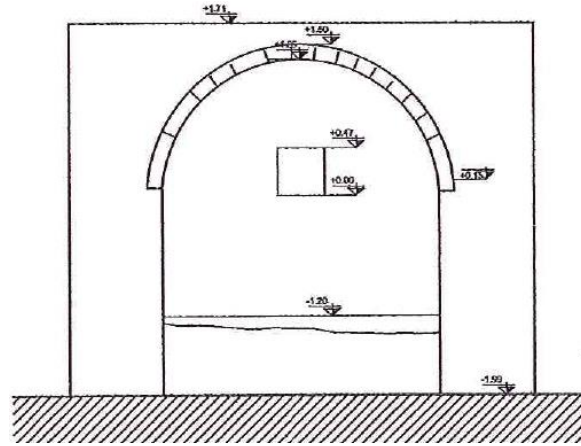
3.15. Selvi Pınarı

Harpur'un yaklaşık 1.7 km kuzeybatısında, Danişment Mahallesi Deliktaş Mezrası yol ayrımında yer almaktadır. Suyu akmayan çeşme, günümüzde defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Yapının inşa tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yapı günümüzde yerleşim alanı dışında kaldığından herhangi bir onarım görmemiştir. Bu nedenle oldukça harap durumdadır (Resim 17, Çizim 11).

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, tonoz örtülü ve tek cephelidir. Yapı, 394x470 cm ölçülerinde olan yapı, 330 cm derinliğe ve 330 cm yüksekliğe sahiptir. Üst örtüsünün derinliği fazla olduğundan çeşme iki adet kemer ile desteklenmiştir. 280 cm genişliğinde, 290 cm yüksekliğinde olan tonozun yuvarlak kemeri düzgün kesme taşlardan inşa edilmişlerdir. Yan ve arka cephelerde sıralı moloz, ön cephede ise sıralı moloz örgü içinde yer yer düzgün kesme taş ve kaba yonu taş bulunmaktadır. Tabandan yaklaşık olarak 30 cm yükseklikte suyun çıkışını sağlayan oluk yuvası bulunmaktadır. Ancak özgün olan su oluğu, kaçak kazılar ile açılan define çukuru içinde atıl durumda bulunmaktadır. Oluğun hemen üstünde 45x48 cm ölçülerinde bir tas nişi bulunmaktadır. Su yalağı tamamen yok edilmiştir. Çeşmenin içten tonozlu, dıştan düz damlı olan üst örtüsü günümüzde toprak dolgu ile kaplıdır.

Resim 17: Selvi Pınarı'nın genel ve detay görünümü

Çizim 11: Selvi Pınarı'nın cepheden görünüşü (F. Azime Aktaş).

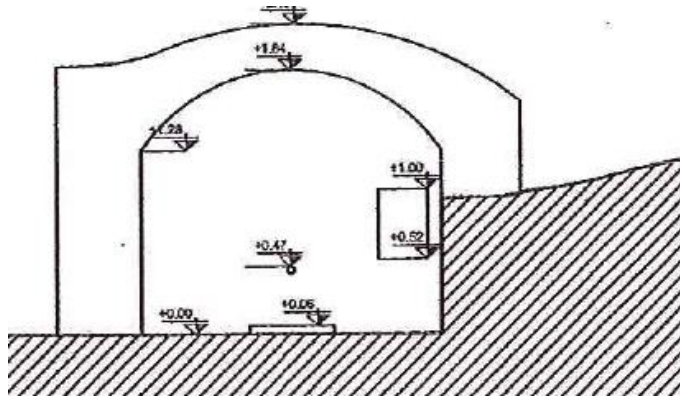
3.16. Toptop Çeşmesi

Harput Mahallesi'nin 600 m kadar kuzeyinde bulunan Toptop Mezarlığı'nın güneye bakan eteğinde yer almaktadır. Suyu akmakta olan çeşme günümüzde kullanılmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmenin inşaat tarihi bilinmemektedir. Çeşme, yaklaşık olarak 50 sene önce, Tuzcu Hasan Kılıçarslan tarafından onarılmıştır⁶ (Resim 18, Çizim 12).

Resim 18: Toptop Çeşmesi'nin detay ve genel görünümü

⁶ Söz konusu bilgiler, günümüzde çeşme ve etrafındaki ağaçların bakımını üstlenen Tuzcu Hasan Kılıçarslan'ın oğlu tarafından aktarılmıştır.

Çizim 12: Toptop Çeşmesi'nin cepheden görünüşü (F. Azime Aktaş).

Kare planlı olan çeşme, eyvan biçimli, tonoz örtülü ve tek cephelidir. Yapı, 360x360 cm ölçülerine, yaklaşık olarak 300 cm derinliğe ve 187 cm yüksekliğe sahiptir. Söz konusu yükseklik güneydoğu (ön) cepheden alınmış olup diğer cepheler yapının yamaçta olmasından dolayı toprak kotunun altında kalmıştır. Eyvan kemeri, basık yarım daire formunda olup düzgün kesme taşlardan yapılmıştır. Tonozun açıklığı 240 cm, yüksekliği 145 cm'dir. Eyvanın olduğu ön cephe düzgün kesme, yan cepheler ise moloz taşlardan yapılmıştır. Suyu akan çeşmenin tabandan yaklaşık olarak 50 cm yükseklikte demir bir lülesi bulunmaktadır. Lülenin dibinde taştan oyulmuş dikdörtgen formlu bir su yalağı bulunmaktadır. 45x37 cm ölçülerinde olan tas nişi, lülenin üzerinde olup doğu iç cepheye yakın bir yerde yapılmıştır. Üst örtüsü ise basık tonozlu olup beton harç ile sıvanmıştır.

3.17. Ulu Cami (Bey Pınarı) Çeşmesi

Ulu Cami'nin batısında yer alan Şefik Gül Kültür Evi'nin bahçesinde yer almaktadır. Suyu akmakta olan çeşme günümüzde de kullanılmaktadır. Kuzey iç cephesinde bulunan kitabe eserin yapım tarihi (1310/ M.1892-1893) olarak kabul edilmektedir (Görkem, 1986: 178). Ertuğrul Danık ise yapıyı, Harput'ta bulunan bütün çeşmeler ile birlikte, XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başına tarihlendirmiştir. (Danık, 2005: 162). Arşiv fotoğrafları ile yapı üzerinde sıva ve harç izlerinden yapının onarım gördüğü anlaşılmaktadır (Resim 19, Çizim 13).

Yatay dikdörtgen formlu olan çeşme, eyvan biçimli ve tek cephelidir. 375x187 cm ölçülerinde olan yapı, 130 cm derinliğe ve 300 cm yüksekliğe sahiptir. Yuvarlak olan niş kemerin genişliği 240 cm olup yüksekliği 220 cm'dir. Eyvan kemeri, basık yarım daire formunda olup düzgün kesme taşlardan yapılmıştır. Yapının geri kalan kısımlarında ise moloz taşlar kul-

lanılmıştır Ayna taşı üzerine üç adet kemer şeklinde bezeme ve bu bezemeler arasında iki adet rozet motifi bulunmaktadır. Bir lüleli olan çeşmenin üzerinde sivri kemerli iki adet tas nişi bulunmaktadır. Lülenin dibine bir adet yalak (kurna), buradan taşan suyu aktarmak için avlu kısmında ikinci bir yalak daha yapılmıştır. Arşiv fotoğraflarından düz damlı olduğu anlaşılan çeşmenin üst örtüsü, günümüzde (restorasyon çalışmalarından sonra) kesme taşlardan kırma çatı şeklinde ve saçaklı olarak yenilenmiştir.

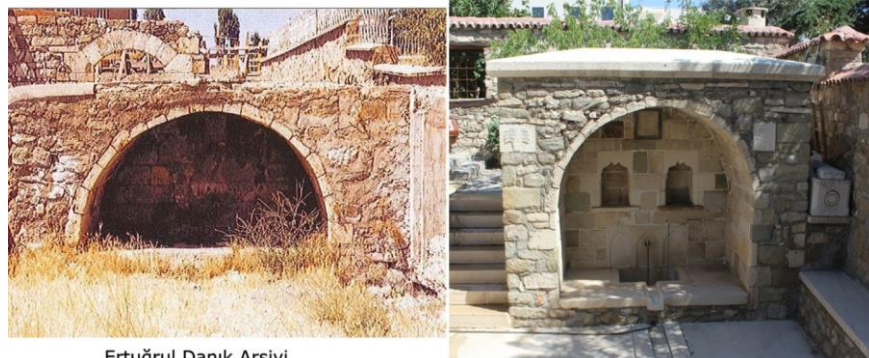
Yapının; biri güney dış cephede, biri de kuzey iç cephede olmak üzere iki adet kitabesi bulunmaktadır. Güney dış cephede olan kitabe, devşirme taştan olup Şefik Gül Kültür Evi'nin restorasyon çalışmaları sırasında evin bahçesinde bulunmuştur. Bu kitabe, çeşmenin restorasyon çalışmaları sırasında güney ön cephesine yerleştirilmiştir (Aktaş, 2009: 130). Aynı cephede kemerin doğu yönünde yine devşirme taştan yapılmış vazo içinde bitki motifi bulunmaktadır (Resim 20).

Kuzey iç cephede bulunan kitabenin okunuşu:

İlahi gerek muhtacın Seyidi...
Sen it gavvas bir münevver...
Didim cevherle tarihin bu çeşme...
İçer eşeddile haremde... Sene 1310/ M.1892-1893

Güney iç cephede bulunan kitabenin okunuşu:

Fi Sene 1031/H. 1621-1622 (Görkem,992: 178)

Ertuğrul Danık Arşivi

Resim 19: Bey Pınarı Çeşmesinin restorasyon öncesi ve sonrası görünümü

cm ölçülerinde, 300 cm derinliğinde, 360 cm yüksekliğindedir. Sivri olan tonoz kemeri, 305 cm genişliğinde olup 280 cm yüksekliğindedir. Kuzey cephesinde, restorasyon çalışmaları ile sonradan yerleştirilmiş olan üç çıkışlı ayna taşı bulunmaktadır. Ortadaki çıkışa sonradan monte edildiği anlaşılan demir bir boru bulunmaktadır. Diğer iki yandaki lüle çıkışları ise köreltilmiştir. Özgün olan ayna taşı ise kuzey cephe duvarı içine yerleştirilmiştir. Ayna taşının hemen üzerinde 50x80 cm ölçülerinde kaş kemerli bir adet, batı ve doğu duvarı içinde ise yuvarlak kemerli birer adet tas nişi bulunmaktadır. Biri kuzey cephede bardaklık üzerinde, biri de batı dış cephe duvarı üzerinde olmak üzere iki adet kitabe bulunmaktadır. Batı dış cephede bulunan kitabenin devşirme olduğu anlaşılmaktadır.

Süsleme unsuru olarak çeşme niş kemerinin sağında ve solunda birer adet vazö içine yerleştirilmiş bitki motif; kitabenin hemen üzerinde ve sivri kemerin bitimi ile saçak arasında yuvarlak bordür içine alınmış ay yıldız motif kullanılmıştır. Yine güney dış cephede, eyvan kemerinin batısında, düzgün kesme taş üzerinde bir taşçı işareti (monogram) görülmektedir. Restorasyon çalışmalarından önce dıştan düz damlı olan çeşmenin üst örtüsü, restorasyon çalışmalarından sonra kesme taşlardan kırma çatı şeklinde yapılmıştır (Resim 22).

Kuzey duvarda bulunan kitabe:

Bu âb-ı hâlisi nüş idene şifalar olar
Misâl-i şerbet-i Şirin u ma zem zem ile
Vire sâhibbü-l hayra Hazret-i Hak mükâfatın
Şarab-ı Kevser havz-ı riyaz-ı cennet ile
1323-1324 (Görkem, 1992: 178).

Batı cephesinin dış yüzünde yer alan kitabe:

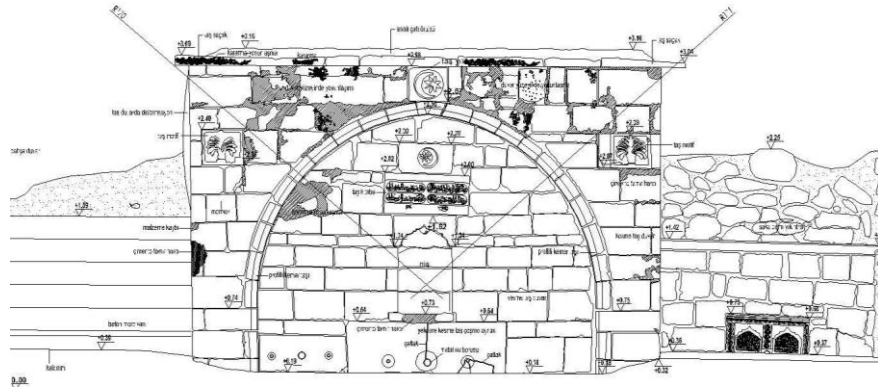
Zamandır ömür elinden tövbe edersen ey
Âhir firarım üzre bu tövbe menziline
(Aktaş, 2009: 136)

Resim 21: Üç lüleli çeşmeden genel görünüm

Resim 22: Üç lüleli çeşme üzerinde bulunan süsleme ve kitabelerden görünüm

Çizim 14: Üç Lüle Çeşmesi'nin çizimi (Elazığ İl Özel İdaresi)

3.19. Yarı Çavuş Çeşmesi

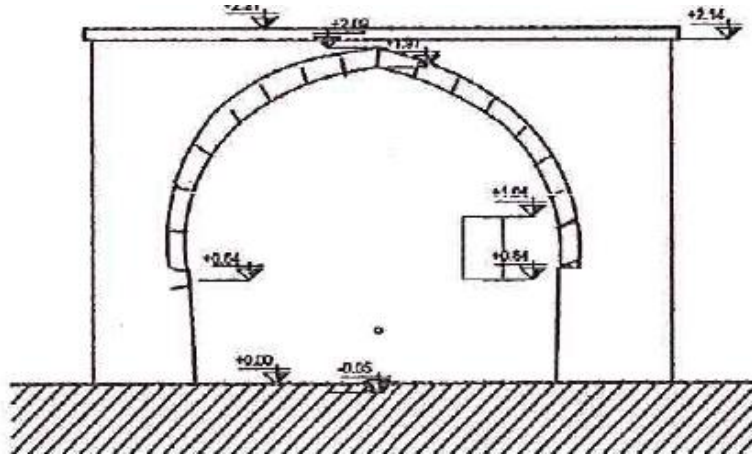
Harput yerleşkesinin kuzeyinde, mezarlık alanın güneyinde bulunan Yarı Küme Evleri Mahallesi'nde yer almaktadır. Suyu akmakta olan çeşme günümüzde de kullanılmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmenin yapım tarihi bilinmemektedir. Yapı üzerinde görülen sıva izlerinden eserin onarım gördüğü anlaşılmaktadır (Resim 13, Çizim 15).

Resim 23: Yarı Çavuş Çeşmesi'nden genel görünüm

Yatay dikdörtgen planlı olan çeşme eyvan biçimli, tonoz örtülü ve tek cephelidir. Yapı, 380x230 cm ölçülerine, 220 cm yüksekliğe ve 155 cm derinliğe sahiptir. Sivri kemerli olan tonoz, 197 cm genişliğinde 195 cm yüksekliğindedir. Tonoz, iç kısımda, düzgün kesme taşlardan yapılmış, 50 cm genişliğinde ikinci bir kemer ile desteklenmiştir. Eyvan kemeri düzgün kesme taşlardan yapılmış olup güney cephesine bakmaktadır. Diğer cephe-

leri ise moloz taştan inşa edilmiştir. Yekpare taştan yapılmış ayna taşı üzerinde, suyun çıkışını sağlayan -orijinal lüle yerine konmuş- bir adet demir boru bulunmaktadır. Lülenin dibinde bir adet su yalağı, bu yalaktan taşan suların aktarılması için çeşmenin bitiminde ikinci bir yalak daha yapılmıştır. 25x50 cm ölçülerinde olan tas nişi, doğu cephede kemere yakın bir yerde yapılmıştır. Yapının zemini sonradan dökülen beton harç ile yükseltilmiştir. Üst örtüsü kesme taşlardan düz damlı olarak inşa edilmiş olup üzeri beton harç ile sıvanmıştır.

Çizim 15: Yarı Çavuş Çeşmesi'nin cepheden görünüşü (F. Azime Aktaş).

3.20. Zeynep Çeşmesi

Esediyeye (Aslanlı) Camii'nin 50 m kadar batısında yer almaktadır. Suyu akmayan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmenin inşa tarihi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Çeşme üzerinde görülen sıva ve harç izlerinden yapının onarım gördüğü anlaşılmaktadır (Resim 24, Çizim 16).

Eyvan biçimli ve tek cepheli olan çeşme yatay dikdörtgen planlıdır. Yapı, 358x410 cm ölçülerinde olup 257 cm yüksekliğe 105 cm derinliğe sahiptir. Yapının ön yüzünde düzgün kesme taş, diğer cephelerinde ise kaba yonu ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Formu bozulan eyvan kemeri, 234 cm genişliğinde, 208 cm yüksekliğindedir. Sonradan eklendiği anlaşılan mermerden ayna taşı üzerinde, bir adet demir boru ile suyun çıkışı verilmiştir. Borunun hemen dibinde yekpare taştan oyulmuş su yalağı bulunmaktadır. Restorasyon öncesi fotoğraflardan, borunun dibinde bir adet ve çeşmenin bitiminde iki adet olmak üzere üç adet su yalağı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak restorasyon çalışmaları sonrası sadece bir tane su yalağının

(Acar, 2018: 608); sokak aralarında ve mahallelerde yapılmış olan ve herhangi bir yapıya bağlı olmayan etrafı açık gözlenebilen eserler ise bağımsız çeşme olarak adlandırılmaktadır (Demirci-Derici, 2021: 282 vd.). Harput ve civarında bulunan çeşmelerden iki tanesi bağımlı olup (Sara Hatun Cami Çeşmesi, Kuru Çeşme (Halkevi Çeşmesi), geriye kalan diğer eserler ise bağımsız çeşme grubunda yer almaktadır.

Elazığ/Hüseyin Mahallesi Cami Çeşmesi, Elazığ/Hüseyin Kortik Çeşmesi, Elazığ/Keban I ve II Numaralı Anonim Çeşmeleri, Elazığ/Palu Yukarı Merkez Çeşme (Aktaş, 2009: 12 vd); Elazığ/Keban Kaller Mahallesi Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Avlunun Güney Cephesinde Yer Alan Çeşme (Yıldırım, 2018: 87); Malatya/Hekimhan Gümüş Pınar ve Bediroğlu Çeşmeleri (Özkul Fındık, 2006: 104); Reji Binası (Tekel Binası) Çeşmesi (Demirci-Derici, 2021:281) bölgede bulunan bağımlı çeşme örnekleridir.

Kitabesi bulunan 4 tane çeşmenin yapım tarihi bilinmektedir. Kitabesi bulunmayan diğer yapıların tarihlendirilmesi yapılırken yapım tekniği ve kullanılan malzeme göz önünde bulundurulmuştur. Kentte bulunan en erken tarihli çeşme, XV. yüzyılda Sara Hatun Cami'nin avlusuna bağımlı olarak inşa edildiği düşünülen Sara Hatun Çeşmesi olarak kabul edilmektedir (Aktaş, 2009: 113). Ertuğrul Danık ise Harput'ta bulunan bütün çeşmeleri, genelleme yaparak XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başına tarihlendirmiştir (Danık, 2005: 161). Kitabelerine göre en erken tarihli Osmanlı Dönemi çeşme ise H.988 (M.1580-1581) yılında inşa edilen Alladdin Çeşmesi'dir. Daha sonra sırasıyla H.1296 (M. 1878-79) yıllarında inşa edilen Meydan Çeşmesi ve Hicri 1310 (M.1892-1893) yapılan Beypınarı (Ulu Cami) çeşmeleri gelmektedir (Görkem, 1992: 177).

Araştırma konusuna giren çeşmelerinin tipolojilerine bakıldığında neredeyse tamamına yakınının birbirine benzer olduğu görülmektedir. Genelde dikdörtgen ana plan şeması üzerine oturtulmuş, eyvanlı tipte inşa edilmişlerdir. Sadece iki yapının planı farklı olup; bunlardan Meydan Çeşmesi üçgen plana yakın, Toptop Çeşmesi ise kare planlı olarak yapılmıştır. Dört yapı (Karaca, Kırkkuyu, Kuru ve Erbildi) haricinde diğer çeşmelerin eyvan tipli olduğu görülmektedir. Bölgede eyvan biçimli, dikdörtgen planlı bazı çeşme örnekleri şunlardır: Elazığ Han Pınarı Çeşmesi (Aktaş, 2009: 12); Diyarbakır'da Tahtalı Katsal Sokak, Sultan Şüca Çeşmesi, (Yeşilbaş, 2010: 51 vd.); Erzincan/Kemaliye Adak Köyü (Pat), Tuğlu (Hüdü) Köyü Çeşmeleri (Naldan, 2019: 514).

Harput'ta bulunan çeşmelerin büyük çoğunluğunun tek kemerli ve tek cepheli olarak inşa edildiği görülmektedir. Çahpur Çeşme nişinin 3 kemerli,

Orta Pınar ve Selvi Çeşme nişlerinin 2 kemerli, olduğu tespit edilmiştir. Bu çeşmelerin nişleri derin olduğundan; üst tonoz örtüyü desteklemek için birer taşıyıcı eleman olarak birden çok kemer kullanılmıştır. Harput çeşme nişlerinin bölgede bulunan diğer çeşme nişlerine oranla daha derin tutulduğu görülmüştür. Bu da bu yapıların sadece su ihtiyacını karşılayan birer mimari öge olmaktan çıkarmış çeşmelere mekânsal işlev kazandırmıştır. Söz konusu mekânlar, insanların çamaşırlarını yıkadığı, sıcak yaz günlerinde oturup sohbet ettiği, eğer yol güzergâhında ise mola verip ve dinlendiği mekânlar haline gelmiştir.

Eyvan (niş) kemerleri; yuvarlak (yârim daire), basık yuvarlak (yarım daire) ve sivri kemer şeklinde yapılmıştır. Kemerlerin yapılarına bakıldığında ise 4 adet yapının sivri, 11 adet yapının yuvarlak (yarım daire), 4 adet çeşmenin de basık yuvarlak (yarım daire) şeklinde kemerli oldukları görülmektedir. Kullanılan malzemeye bakıldığında, eyvan kemerleri ile bazı yapıların sadece ön yüzünde düzgün kesme taş (Üç Lüleli Çeşme, Aladdin Çeşmesi, Meydan, Kuru Çeşme); diğer cephelerinde ise kaba yonu ve moloz taşın birlikte kullanıldığı gözlemlenmiştir.

KEMER YAPILARINA GÖRE ÇEŞMELER	
Yarım Daire (yuvarlak) Kemerli Çeşmeler	Ağyolu, Çahpur, Danişmend, Deliktaş, İsmail, Meydan, Orta Pınar, Sara Hatun, Selvi, Ulucami (Bey Pınarı), Zeynep ve Çapçaklı, Çeşmeleri
Basık Yarım Daire (yuvarlak) Kemerli Çeşmeler	Erbildi, Karaca, Toptop Çeşmeleri
Sivri Kemerli Çeşmeler	Alaaddin, Kuru (Halkevi), Üç Lüleli, Yarı Çavuş Çeşmeleri
Kemersiz Olan Çeşmeler	Kırkkuyu (Karakavaklı) Çeşmesi

Tablo 1: Harput ve civarında kemer yapılarına göre çeşmeler

Alacakaya Bağın Çeşmesi, Keban Kilise Çeşmesi (Aktaş, 2009; 12 vd); Keban Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Şancı, 1995: 223); Malatya Seydipınar (Bekarlar) Çeşmesi, Can Pınarı (Orta Pınar) Çeşmesi (Demirci-Derici, 2021:281); Malatya/Hekimhan İmam Pınarı, Gümüş Pınarı, Garipoğlu Çeşmeleri (Özkul Fındık, 2006: 101 vd), Diyarbakır Zinciriye Medresesi, Yigit Ahmet Sokak Çemesi, Telgrafhane Sokak ve Altay Sokak Çeşmeler (Yeşilbaş 2007: 118), Divriği Gedikoğlu Çeşmesi (18. yy.sonu), Esat Bey Çeşmesi

(1909). Hacı Mehmet Çeşmesi (1723), Erzurum Çeteci Abdullah Paşa Çeşmesi (1754) (Özkul Fındık, 2006:116); Erzincan/Kemaliye Hacı Şakir Ağa Medrese ve Sandıkbağı Mahalle Çeşmeleri (Naldan, 2019: 504 vd.) bölgede bulunan sivri kemerli çeşme örnekleridir.

Elazığ Han Pınarı, Elazığ/Kovancılar Gedik Yurt (Kürüm) ve Elazığ/ Palu Karasalkım Köy Çeşmeleri (Aktaş, 2009: 12 vd.); Malatya/Hekimhan Dutluk Pınarı, Büyük Pınar, Cerme Çeşmeleri (Fındık, 2006: 104 vd.); Diyarbakır Zağlı Sokak, Hasırlı Camii, Hanzade Camii Çeşmeleri (Yeşilbaş, 2007: 119); Erzincan/Kemaliye Ahmet Ağa, 2. Mahmud, Seyyid Mustafa Ağa Çeşmeleri (Naldan, 2019: 507 vd.) vb. eserler bölgede bulunan yuvarlak kemerli çeşme örnekleridir.

Diyarbakır Paşa ve İshak Sukuti Sokak (Yeşilbaş, 2007: 119); Malatya Kadı İbrahim ve Müze Bahçesi Çeşmeleri (Demirci-Derici, 2021:291); vb. örnekler ise bölgede bilinen basık, yuvarlak kemerli çeşme örnekleridir.

Çeşmelerin üst örtüleri incelendiğinde genel olarak düz damlı oldukları görülmüştür. 2 adet çeşmenin beşik çatılı, 3 adet çeşmenin tonozlu, 2 adet çeşmenin ise yapı duvarı içine yapıldığı için üst örtüsünün olmadığı gözlemlenmiştir. Kent içinde olan ve düz damlı olan 6 çeşme (Üç Lüleli, Meydan, Beypınarı (Ulu Cami), Alaaddin, Zeynep ve Çahpur Çeşmeleri), son dönemlerde yapılan restorasyon çalışmaları ile birlikte kırma çatı haline dönüştürülmüşlerdir.

ÜST ÖRTÜLERİNE GÖRE ÇEŞMELER	
Düz Damlı Çeşmeler	Üç Lüleli, Meydan, Bey Pınarı, Alaadin, Yarı Çavuş, Zeynep, Çahpur, Orta Pınar, Çapçaklı, Selvi, Danişmend, Deliktaş, Kırkkuyu Çeşmeleri
Beşik Çatılı (Tonozlu) Çeşmeler	Ağyolu ve İsmail Çeşmeleri
Tonozlu (Kubbeli) Çeşmeler	Erbildi, Karaca ve Toptop Çeşmeleri
Üst Örtüsü Olmayan (Bağımlı) Çeşmeler	Sarahatun ve Kuru Çeşme

Tablo 2: Üst örtülerine göre Harput ve civarında bulunan çeşmeler

Özgün olan çeşmelerde suyun çıkışı üzeri açık olan taş oluklardan sağlanmıştır. Günümüzde bu olukların bir kısmı korunmuş bir kısmı ise metal borular ile değiştirilmiştir. Oluktan akan suyun birikmesi için yapılara kimi kaynaklarda kurna (Yıldırım, 2018: 51 vd.), kimi kaynaklarda yalak (Eyice, 1993: 278 vd.; Aslanapa, 1989: 303; Koçyiğit, 2018: 91 vd.) kimi kay-

naklarda ise tekne (Özkul, 2006: 100 vd), olarak adlandırılan mimari eleman eklenmiştir. Bütün çeşmelerde, lülelerin hemen üstüne tas nişlerinin yapıldığı görülmektedir. Kullanılan malzemeye bakıldığında, eyvan kemerleri ile bazı yapıların sadece ön yüzünde düzgün kesme taş; diğer cephelerde ise kaba yonu ve moloz taşın birlikte kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Harput'ta şehir içinde bulunan Meydan, Üç Lüleli, Çahpur, Zeynep, Yarıçavuş gibi çeşmelerin hazneli (depo)olduğu bilinmektedir. Ancak yol güzergahı üzerinde bulunan Deliktaş, İsmail, Karaca, Erbildi, Çapçaklı gibi çeşmelerin ise suyunun direk kaynaktan alındığı görülmüştür. Söz konusu yapıların hazneleri hakkında detaylı bilgi sahibi olabilmek için kazı yapılması gerekmektedir.

Kentte yapılan çeşmeler süsleme yönünden incelendiğinde; 4 yapı haricinde (Üç Lüleli, Alaaddin, Beypınarı, Meydan) olan eserlerin sade (süslemesiz) olarak yapıldıkları görülmektedir. Süsleme unsuru olarak bitkisel ve geometrik motifler tercih edilmiştir.

Üç Lüleli Çeşmesi'nin güney cephesinde, kemerin sağında ve solunda birer adet vazo içine yerleştirilmiş bitki motifi; kitabenin hemen üzerinde ve sivri kemerin bitimi ile saçak arasında yuvarlak bordür içine alınmış ay yıldız motifi kullanılmıştır. Yine güney dış cephede, eyvan kemerinin batısında, düzgün kesme taş üzerinde bir taşçı işareti (monogram) görülmektedir.

Beypınarı Çeşmesi'nin güney cephesinde kemerin doğusunda kalan devşirme taştan yapılmış vazo içinde bitki motifi bulunmaktadır. Ayrıca yenileme çalışmaları ile birlikte yapıya yerleştirilen ayna taşı üzerinde de; geometrik desenler ile sınırları ayrılmış 3 adet sivri kemer motifi yapılmıştır. Kemerleri ortasına gelecek şekilde 2 adet geometrik süslemeli madalyon yerleştirilmiştir.

Alaaddin Çeşmesi'nin güney cephesinde, kemerin sağında iki adet, solunda da iki adet olmak üzere, duvar içine yerleştirilmiş toplamda 4 adet süsleme ögesi (mukarnas elemanı) kullanılmıştır. Ayrıca Meydan Çeşmesi'nin güneydoğu köşesinde bir kozalak motifinin varlığından bahsedilmektedir (Aktaş, 2009: 103). Ancak söz konusu motif günümüzde yerinde bulunmamaktadır. Süslemeli yapılan çeşmelerinin konumlarına bakıldığında kentin önemli noktalarında yer aldıkları görülmektedir.

5. Sonuç

Harput ve civarında bulunan ve günümüze kadar korunarak gelen çeşmeler incelendiğinde bu yapıların genel olarak ihtiyaçlar doğrultusunda yapıldığı görülmektedir. Kent içinde bulunanlar günlük kullanım (temizlik,

içme, abdest vb. amaçlar); yol güzergâhları üzerinde yapılanlar ise yolcuların dinlenmesi veya su ihtiyacını karşılaması için yapılmıştır. Geleneksel kent dokusuna uygun inşa edilen bu eserler yapıldığı dönemin sanat ve mimarisi hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Osmanlılarda, Lale Devri ile birlikte başkent ve çevresinde görülen abidevi çeşme örnekleri Harput'ta görülmemektedir. Harput'ta mevcut olan çeşmeler klasik tarzda yapılmış olup yerel mimari özellik gösteren sade ve gösterişsiz yapılardır. Bu eserler ile geleneksel mimari özelliği gösteren konutlar arasında işçilik ve kullanılan malzeme yönünden benzerlik bulunmaktadır. Söz konusu benzerlik, konut mimarisindeki kapı kemerleri ile çeşmelerdeki eyvan kemerlerinde daha bariz şekilde görülebilmektedir. Muhtemelen bu eserler aynı ustaların elinden çıkmış olup dönemin moda mimari üslubunu yansıtmaktadır.

Daha önceki dönemlerde sayıca çok olan çeşmelerin zamanla azaldığı görülmektedir. Şehrin 19.yüzyılın sonlarına doğru bugünkü Elazığ Ovası'na taşınması, yol güzergâhlarının değişmesi ve 1900'lü yılların ortalarında yapılan imar çalışmaları gibi etkenler bu azalmanın sebepleri olarak gösterilebilir. Ayrıca bugünkü şehir merkezi dışında kalan ve yol güzergâhları üzerinde bulunan çeşmelerin işlevlerini kaybettikleri ve zamanla yıkılmaya yüz tuttıkları görülmüştür. Şehir içinde bulunan çeşmelerin kullanımı devam ettiği için yapılan bir takım onarımlarla günümüze daha sağlam şekilde gelebilmişlerdir.

Kaynakça

ACAR, Türkan, (2018), "Uşak Çeşmeleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), s. 607-640.

AKKAN, Erol, (1972), "Elazığ ve Keban Barajı Çevrelerinde Coğrafya Araştırmaları", *A.Ü.DTCF, Coğ. Araştırma Dergisi*, Sayı 5-6, Ankara, s.125-215.

AKSIN, Ahmet, (1999), *19. Yüzyılda Harput*, Ceren Ofset ve Matbaacılık, Elazığ.

AKTAŞ, Azime Ferya, (2009), *Elazığ İli Çeşmeleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ARDIÇOĞLU, Nureddin (1997), *Harput Tarihi*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.

ARSEVEN, Celal Esad, (1998) "Çeşme", *Sanat Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul, s. 388-389.

ASLANAPA, Oktay, (1989), *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BAYRAK, Mehmet, (1997), "Kürdistan'ın Kızılbaş Türkleri", *Alevilik ve Kürtler İnceleme ve Araştırma Belgeler, Özge Yayınları*, Ankara, s. 389-403.

ÇAKAR, Enver-UZUN, Celalettin (2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yayınları*, Sayı: 3, Elazığ.

CHATER, Merville, "The Kızılbaş Clans of Kurdistan", *National Ceographic Magazine*, c. 54, (4), s. 85.

ÇAKMAK, Şakir, (2006), "Hüzünlü Kent: Harput", *Sanat Tarihi Dergisi*, XV (2), s. 137-163.

ÇEÇEN, Kazım, (1984), *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknik Yayınları, İstanbul.

ÇELİK, Kürşat, (2015), "Seyyid Ebubekir Rüstem Paşa ve Elazığ'daki Vakıf Çeşmeleri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi 443 Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ, 443-456.

DANIK, Ertuğrul- BALABAN, Mustafa, (2004), *Harput Gezi Rehberi*, Örnek Ofset, Elazığ.

DANIK, Ertuğrul, (2005). "Yukarı Fırat Bölgesi 2004 Yılı Arkeolojik Yüze Araştırmaları" , *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Cilt I, Antalya, 155-170.

DEMİR, Hatice, (2019), "Eski Türklerde Su Kültü ve Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerindeki Etkileri", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. Sayı: 5, s. 23-46.

DEMİR, Bülent-ABAY, Eşref ve SEVİN, Veli (2016), *Harput Kabartması Anadolu Uygarlıklarına Yeni Bir Katkı, Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (153), İstanbul, s. VII-XVI.

DEMİRCİ, Doğan-DERİCİ, Dilara, (2021),” Malatya’da Çeşme Mimarisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 54, s. 270-298.

DENKTAŞ, Mustafa, (2002), “Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 7, *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, s. 872-877.

EDMUND, Naumann, (1983), *Dom Golden Horn zu den Quellen des Euphart*, Leipzig: Verlag von R. Oldenbourg.

EYİCE, Semavi, (1993), “Çeşme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.8, İstanbul, ss:277-287.

GÖRKEM, İsmail, (1992), "Harput Mezartaşları ve Kitabeleri", *Tarih İçinde Harput*, Fırat Havzası Araştırma Merkezi, Elazığ, s. 167-178.

HAYLİ, Selçuk, (1992), *Harput'un Tarihi Coğrafyası*, Doktora Semineri, Elazığ.

İGÜS, Esmâ, (2014), “XVIII. Yüzyıl İstanbul’nda Fiziki Çevre Meydan Çeşmeleri ve Meydan Çeşmeleri Etrafında Oluşan İstanbul Meydanları”, *II. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildirileri*, Vol. I İstanbul, 2014, 675-692.

KOÇYİĞİT, Fazilet, (2019), “Osmanlı Mimarisinde Meydan Çeşmeleri”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, c. 13, 21. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 339-354.

KOÇYİĞİT, Fazilet, (2018), “Bir Güç Temsili Olarak Tanzimat Dönemi Çeşmeleri”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, c. 5, Sayı: 12, 81-106.

KUBAN, Doğan, (1954), “Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme”, *İstanbul Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını*, İstanbul.

MEMİŞOĞLU, Ferhan, (1977), *Elazığ Klavuzu*, Elazığ’ın Turistik ve Eski Eser Sahaları ve Elazığ Müzesini Sevenler Derneği Yayınları, Elazığ.

NALDAN, Funda, (2019), “Kemaliye’deki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri”, *Türk Araştırmaları Dergisi (TAED)*, Sayı 66, s. 497-537.

ÖZKUL FINDIK, Nurşen, (2006), “Hekimhan Çeşmeleri”. *Sanat Dergisi*, Sayı 9, 99-117.

ÖZER, Serkan, (2013), “Geçmişten Günümüze Kent-Çevre İlişkisi İçinde Çeşmeler”, *Sanat Dergisi*, 0 (13), s. 129-134.

ÖNGE, Yılmaz, (1981), “Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s. 1, Konya, s. 115-128.

ÖNGE, Yılmaz, (1997), *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

PARLAK, Lütfü, (2004), *Yukarı Fırat’ta Tarihi Eserler*, İstanbul Matbaası, İstanbul.

PİLEHVARIAN, Nuran Kara, (2002). Osmanlı Çeşme Mimarisi, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: c. 12, s:247-251.

SEVİN, Veli, (1989), "Elazığ-Bingöl Yüzev Araştırması, 1987", VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, s. 451-500.

SEVİN, Veli- ARSLAN SEVİN, Necla-KALSEN, Haydar, (2011), *Harput Kale Mahallesiinde Osmanlı Yaşamı*, Ege Yayınları, İstanbul.

SİNEMOĞLU, Nermin, (1985), "Tarihi İstanbul Çeşmeleri", *Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarmalıdır Kampanyası, I. Seminer Bildirileri*, İstanbul, s, 89.

SUNGUROĞLU, İshak, (2013), *Harput Yollarında*, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları. İstanbul.

ŞANCI, Fuat (1995), "Keban'da Yusuf Paşa Külliyesi", *İnönü Üniversitesi Darendede İlahiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, C. 1, S. 1, Malatya, 211-224.

ŞENGÜL, Taner, (2013), "Harput Platosu ve Yakın Çevresinin Su Kaynakları", *Geçmişten Günümüze Elazığ Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ, s. 237-262.

TANIŞIK, İbrahim Hilmi, (1943), *İstanbul Çeşmeleri*, c. I, Maarif Matbaası, İstanbul.

TALİ, Şerife, (2009), "İstanbul Su Mimarisinde Eminönü Sebillerinin Yeri Ve Önemi", *Sanat Dergisi*, 0 (15), s. 47-64.

TIZLAK, Fahrettin, (1991), "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 12, Ankara, s. 69-76.

TONBUL, Saadettin-KARADOĞAN, Sabri, (1998), "Harput'un kuruluş Yeri ve Şehrin Fonksiyonunu Yitirmesi Üzerinde etkili olan Doğal çevre Faktörleri", *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*, c. II, Elazığ, s. 303-324.

ÜNAL, Mehmet Ali, (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ÜNAL, Mehmet Ali, (1997). "Harput", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 16, İstanbul, s. 232-235.

YEŞİLBAŞ, Evindar (2010), "Diyarbakır Çeşmelerinden Üç Örnek", *Mukaddime*, Sayı: 1, s. 47-58.

YEŞİLBAŞ, Evindar (2007), *Diyarbakır'da Su Mimarisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya.

YILDIRIM, Selda, (2018), "Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Yaptırılmış Olduğu Eserler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.